

До спеціалізованої вченої ради
Д 58.082.04 Західноукраїнського
національного університету
46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Миргород
Валерії Валеріївни на дисертацію Калушки Віри Миколаївни
«Адміністративно-правові засади державної мовної політики України»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі
спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право**

Актуальність теми дослідження. Мова є основою культури нації та ретранслятором її історичної пам'яті. Без неї національна ідентичність була б неможливою, як неможливим було б збереження культурного коду нації. Вона є важливою складовою й транслятором здобутків інших культур. Саме рівень розвитку мови є визначальним чинником визначення рівня культурного розвитку нації. Відтак захист і розвиток мови мають бути неодмінною складовою політики цивілізованої держави.

Зі здобуттям Україною незалежності питання правового регулювання державної мовної політики було актуальним, проте доволі контроверсійним, адже саме ним здійснювались найбільші маніпулювання політичними діячами, що часто відстоювали імперіалістичні інтереси Росії. В Україні вже виникла навіть традиція напередодні різного роду виборів маніпулювати мовним питанням, збурюючи суспільство, з метою досягнення його розбалансування.

У зв'язку з цим, українська мовна політика тривалий час не вирізнялася визначеністю, послідовністю та головне - ефективністю. Попри те, що Закон «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року був доволі прогресивним свого часу, все ж він не став локомотивом для розвитку спеціального законодавства у

сфері мовної політики. Суспільні відносини розвивались доволі динамічно, а положення закону про те, що «Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР» залишалось чинним до кінця завершення строку чинності самого закону.

Дискусійним та для багатьох досі сумнівним кроком у формуванні державної мовної політики була ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у травні 1996 року. Причому, при її ратифікації, Україна взяла на себе значно більше зобов'язань, що було необхідно і мало можливість бути виконаним. А тому значна частина норм ратифікованої хартії стали лише декларативними і не працюють досі.

Прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики» у 2012 році не тільки не покращила ситуації із належним адміністративно-правовим регулюванням мовної політики, а ще більше дестабілізувала її. Так, законом при незмінності визнання української мови як державної в Україні, істотно розширювалося використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цих мов не менше 10 % від населення певного регіону, а в окремих випадках й менше 10 %. Голосування за вказаний закон відбулося з порушенням Конституції України, норм регламенту та процедури розгляду, попри те його підписали Голова ВРУ і тодішній Президент – Віктор Янукович. Згодом Конституційним Судом його було визнано неконституційним і у зв'язку з тим він втратив свою чинність.

Лише у 2019 році було прийнято Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що започаткував реальне створення системи правового забезпечення мовної політики, адже ним запроваджувалось функціонування таких інститутів як Уповноважений із захисту державної мови та Національної комісії зі стандартів державної мови. І попри те, що під тиском проросійських сил в парламенті положення стосовно Служби мовних інспекторів, Центру української мови та Термінологічного центру української мови були вилучені із закону, все ж можемо говорити, що саме із його прийняттям державна мовна політика почала набувати рис базовості та послідовності.

Стосовно наукових досліджень мовної політики також можна констатувати їх «заполітизованість» та фрагментарність. Як вказує дисертантка, «Україна у цьому контексті становить особливий інтерес для наукового дослідження, оскільки її мовна ситуація є водночас і типовою, і унікальною. Типовою, адже поєднує всі можливі лінгвістичні проблеми, характерні для пострадянських країн, а також унікальною, бо, незважаючи на велику кількість перешкод, не припиняється процес національного творення і розвитку інституту державної мови».

Отже, комплексне дослідження історичних передумов та особливостей становлення і розвитку інституту державної мови в Україні, визначення адміністративно-правових засад, сутності та елементів державної мовної політики, проблем сучасної мовної ситуації із пропозиціями їх вирішення є актуальним та науково цінним, особливо в період трансформацій нашого суспільства під впливом повномасштабного вторгнення держави, інтереси та мова якого нам нав'язувались століттями.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність не викликає сумнівів, адже вони ґрунтуються на усталених положеннях адміністративно-правової науки. Зміст дослідження, аналіз опублікованих наукових праць та автореферату дає всі підстави стверджувати, про достатній рівень обґрунтованості висновків і рекомендацій, поданої до розгляду роботи. У дослідженні чітко сформульована актуальність, вірно визначені об'єкт та предмет, мета і завдання дослідження. Достатньою є емпірична база дослідження, дисертантка вміло аналізує кожне із наведених джерел, критично оцінює його і обґрунтовано надає власне бачення із того чи іншого питання.

Позитивно слід відзначити ґрунтовне опрацювання питання історичних передумов становлення та розвитку державної мови в Україні, що дозволило авторці в подальшому довести взаємовплив конкретних історичних подій на формування адміністративно-правових засад мовної політики в нашій державі. Дисертантка глибоко досліджує такі поняття як «державна мова», «національна

мова», «офіційна мова», «мова титульної нації» аби вірно застосовувати понятійно-категоріальний апарат.

Для досягнення мети та завдань дослідження авторкою вміло використано загальнонаукові і спеціально наукові, філософсько-правові методи та способи наукового пізнання. Зокрема, історико-правовий метод використовувався для розкриття історії становлення та еволюції мовної політики в Україні на всіх етапах її державотворення; методи аналізу і синтезу, моделювання, узагальнення стали в нагоді при визначенні чинників та передумов формування мовної політики держави, основних механізмів та засобів, необхідних для її реалізації; використання методів моделювання та прогнозування дозволило авторці сформулювати моделі забезпечення реалізації державної мовної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства; за допомогою системного методу визначено взаємозв'язок між державою, засобами масової інформації, освітою, судочинством тощо; формально-логічний та формально-догматичний методи використано для аналізу забезпечення прав національних меншин; аналітичний метод та метод узагальнення посприяли визначенню проблемних аспектів у правовому полі, підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері державної мови і мов національних меншин; порівняльно-правовий метод був застосований задля визначення основних тенденцій розвитку мовної політики у зарубіжних країнах і формування висновків стосовно необхідності запозичення кращого іноземного досвіду в процесі формування ефективної державної мовної політики в Україні.

Про достатній рівень обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій свідчить їх апробація на конференціях, зокрема, III Міжнародній студентській науковій конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді» (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.); II Міжнародній науковій конференції «Тенденції реформування правової системи України і світу» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2020 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 16-17 квітня 2021 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м.

Харків, 30 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарні аспекти цифрового суспільства» (м. Харків, 8 грудня 2022 р.).

Аналіз публікацій у фахових виданнях України та зарубіжних країн, які належать авторці, дозволяє засвідчити їх високий рівень і доповнення тих питань, які піднімаються в дисертаційному дослідженні. Кількість таких публікацій відповідає встановленим вимогам до подібного роду робіт.

Наукова новизна одержаних результатів. Зі змісту дисертаційного дослідження, а також із публікацій авторки вбачається, що основні наукові положення, висновки та рекомендації сформовані нею самостійно і відображають її особистий внесок у формування адміністративно-правових засад державної мовної політики України, характеризуються науковою новизною.

Слід позитивно охарактеризувати пропозицію розуміння адміністративно-правових засад державної мовної політики України як обов'язкових положень та фундаментальних принципів створення і реалізації державної мовної політики, сутністю яких є нормативно-правова регламентація державної мовної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства, спеціальних засобів, методів, форм, механізмів і процедур щодо її забезпечення та захисту. Вважаємо, що наведене розуміння має комплексний характер і здатне виконати покладені на нього функції.

Авторка вміло формулює і визначення державної мовної політики як частини національної політики, органічної складової політичного курсу держави, що є системою політичних, юридичних та адміністративних заходів, які спрямовані на врегулювання мовних відносин, зміну або збереження мовної ситуації у державі. Фундаментальний висновок про те, що державна мовна політика в Україні має базуватися на визнанні та всебічному розвитку української мови як державної і водночас гарантуванні розвитку мов національних меншин, права мовного самовизначення кожної людини проходить «червоною ниткою» через усе дослідження і дозволяє стверджувати про відсутність при викладенні поглядів авторки на ті чи інші питання адміністративно-правового регулювання державної мовної політики України політизації поглядів. Їй вдалось відмежувати політичну та правову складову у дослідженні, а тому цінність висновків та рекомендацій є незаперечною.

Обґрунтованим є удосконалення авторкою наявної системи наукових підходів учених-представників різних юридичних наук щодо розуміння змісту поняття «державна мовна політика» у контексті виокремлення загальнонаукових та спеціальнонаукових характеристик;

Значна увага приділена дисертанткою питанню концептуальних підходів до визначення критеріїв, які висувуються до кандидата на посаду мовного омбудсмена, і науково обґрунтованими та цінними, на нашу думку, є надання пропозицій щодо вдосконалення процедури відбору кандидатів та порядку визначення переможця, а також обґрунтування необхідності внесення змін до національного законодавства у питанні його повноважень.

Цінними вважаємо вдосконалення дисертанткою наукових позицій щодо змісту міжнародних стандартів формування та здійснення державної мовної політики, розуміння основоположних засад мовної політики про забезпечення мовних прав титульної нації та прав національних меншин, закріплених у відповідних міжнародних документах.

Особливої уваги заслуговує проаналізований Калушкою В.М. іноземний досвід таких країн як Франція, Великобританія, США, Чехія, Угорщина, Греція, Швеція та інші. При чому аналіз стосується всього масиву нормативно-правових актів, які формують їх національні мовні політики, в тому числі ратифікованих міжнародних документів і практики такої ратифікації. Висновки щодо запровадження тих чи інших елементів іноземного досвіду в національну практику є обґрунтованими та зваженими.

Загалом наукові положення, що сформульовані в дисертації Калушки В.М. містять елементи наукової новизни та в значній мірі вдосконалюють адміністративно-правові засади державної мовної політики України, що є предметом дисертаційного дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Повнота викладу наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні, підтверджується апробацією матеріалу в публікаціях у фахових вітчизняних та іноземних виданнях, їх оприлюдненням на міжнародних та всеукраїнських

науково-практичних конференціях. Основні результати дослідження опубліковані в 9 публікаціях, з яких: 3 статей, опубліковані у вітчизняних фахових виданнях, 1 стаття – у закордонному фаховому виданні, 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Практичне значення отриманих результатів. Основні висновки та результати цього дослідження становлять науковий теоретичний і практичний інтерес, а також можуть бути використані: для підготовки лекцій і семінарських занять, навчально-методичної літератури з дисципліни «Адміністративне право» (акт впровадження Західноукраїнського національного університету від 01 листопада 2023 р.); у науково-дослідній діяльності – з метою розробки і вдосконалення державної мовної політики, забезпечення ефективності її реалізації в Україні; у правотворчому процесі – для підготовки законопроектів, що регулюватимуть мовні відносини, а також з метою внесення змін до законодавства в умовах євроінтеграції України і розширення міжнародних відносин; у правозастосуванні – для вдосконалення практики реалізації мовної політики органами влади і місцевого самоврядування тощо.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Ознайомлення з текстом автореферату дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що зміст автореферату відображає основні положення, результати і висновки дисертаційної роботи Калушки В.М. Автореферат за структурою та змістом відповідає вимогам, що ставляться Міністерством освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Не заперечуючи та позитивно оцінюючи значення дисертаційного дослідження Калушки В.М., варто вказати на наявність окремих положень, що потребують додаткової аргументації чи обґрунтування під час прилюдного захисту. Відносяться до них наступні:

1. На стор. 55 дисертації авторка зазначає, що «Право на мову є засобом життєво важливої суспільної комунікації, воно фактично отримало статус природного права людини. У випадку, коли така комунікація стає чинником, що відповідний етнос застосовує для розуміння сутності нормованого порядку взаємовідносин між елементами суспільства, мова стає основним засобом суспільної комунікації, а при створенні етносом державного утворення вона

отримує статус державної. У цьому статусі мова є вже спільним природним правом осіб, які відносяться до конкретного етносу (нації) і завдяки яким держава з ними ідентифікується як із титульною нацією. У цьому значенні мова стає державною і є одним із найважливіших складників конституційного ладу та правопорядку. Функціонування національної мови у ролі державної виконує суспільно значуще завдання, яке спрямоване на становлення, утвердження та розвиток держави відповідної нації». Оскільки концепція «спільних природних прав» є не надто поширеною в доктрині адміністративного права, то варто було б під час захисту сформулювати чіткіше авторське бачення стосовно правового статусу таких прав, їх змісту і особливостей.

2. На стор. 64 дисертації авторка серед джерел правового регулювання мовної політики вказує міжнародно-правові акти, що регулюють мовне питання, проте не деталізує які саме є частиною національного законодавства. Усвідомлюючи, що деталізовано дане питання відкривається вже у третьому розділі дослідження, все ж вважаємо, що варто було б в межах загальної характеристики таких джерел хоча б означити, про які йдеться.

3. На стор. 125 дисертантка вказує, що причиною зниження рівня нормотворчості у діяльності Уповноваженого із захисту державної мови у 2021 році в порівнянні із 2020 стала відсутність належної комунікації між урядом та ним, а окремі рішення були прийняті без урахування позицій зацікавлених сторін. Дисертантці слід було б деталізувати які механізми співпраці і в яких формах між Уповноваженим із захисту державної мови та Урядом слід було б налагодити, аби законопроектна робота, яка визначена нормами Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», була б ефективною.

4. На стор. 67-68, описуючи основоположні засади та особливості прийняття Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, дисертантка вказує на доволі негативне її сприйняття членами суспільства, непрофесійний процес ратифікації і неоднозначне ставлення ЄС до питання обов'язковості її ратифікації і можливості відміни. Відтак виникає питання, чи не підтримує авторка ідею відміни Хартії, зважаючи на те, що не усі держави-члени ЄС

ратифікували її. А якщо така ідея нею не підтримується, то що варто було б зробити для виправлення ситуації із сприйняттям Хартії.

Загалом можемо зазначити, що висловлені зауваження є дискусійними та такими, що заслуговують на додаткову увагу дисертанта до ще недосліджених аспектів наукової проблеми. Викликані вони скоріш складністю та актуальністю досліджуваної тематики, проте суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Калушки Віри Миколаївни на тему «Адміністративно-правові засади державної мовної політики України» є завершеною, самостійно підготовленою науковою працею, що за своєю актуальністю, новизною, науковою та практичною цінністю вирішує важливе наукове завдання – проаналізувати історичні передумови та особливості становлення і розвитку інституту державної мови в Україні, визначити адміністративно-правові засади, сутність та елементи державної мовної політики, проблеми сучасної мовної ситуації, запропонувати шляхи їх вирішення.

Дисертаційне дослідження Калушки Віри Миколаївни відповідає вимогам п. 9, 11-13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,
доцент,
старший викладач кафедри
адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету

Валерія МИРГОРОД

Підпис *Миргород В*
засвідчую
Валерія Миргород відділу кадрів
В. Миргород